

Kapanmayan Defter: İktisada İnsan ve İnsana İktisat Arayışları

Ertuğrul İbrahim Kızılkaya. *İktisat ve İnsan: Homo economicus creatio ex nihilo an ex humana*. İstanbul: Der Yayınları, 2017. 280 sayfa.

Mehmet DİNÇASLAN¹

Beşerî tarihe kuşbakışı dikkat kesildiğinde farklı zamanlarda ve mekânlarda soluklanan insanların sayısız eserleri göze çarpacaktır. Yazılı/basılı eserler, mîmârî yapılar, kültür ve sanat eserleri ve diğerleri... Her eser, doğal olarak bunları üreten/tasarlayan eser sahiplerine işaret edecektir. Eser sahipleri ürettikleri eserlerle hem fikrî istidatlarını işletmenin maddî ve mânevî hazzını tadarlarken hem de insan-insan ilişkisi çerçevesinde bunların muhtemel alıcıları konumundaki diğer insanlardan gelecek tepkileri (ilgi, beğeni, eleştiri vs.) görmeyi arzularlar. Bu devrede eseri hakkıyla idrak edebilecek muhatap bulma sorunu belirmektedir. Bu sorun, muhatapların bazen eserin kıymetini takdir edebilecek donanımdan yoksun olmalarından kaynaklanabileceği gibi, bazen de eser sahipleri arasında “eksik bilgi”ye sahip olmalarından ötürü alıcılarını bir tür kalpazan tavrıyla aldatanlarca da ortaya çıkabilmektedir. Dahası eserlerini allayıp pullayıp takdim eden kalpazanların sayıca çoğalması, beraberinde muhatapların özgün eserlere ve mümtaz eser sahiplerine ulaşmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Bu ahvâl altında özgün eserler ve eser sahipleri, muhataplarını bulamamanın yol açtığı buruklukla bazen unutulmaya yüz tutmaktadır.

Ertuğrul İbrahim Kızılkaya'nın kaleme aldığı “*İktisat ve İnsan*” adlı kitap da çok disiplinli düzlemde sürdürülen çabanın bir ürünü olup, tozlu raflar arasında unutulmaya aday kıymetli bir eser olarak sivrilmiştir. Bu kitap tahlili ise söz konusu eseri değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Böylelikle eserin hakiki muhataplarıyla buluşturulmasına mütevazı bir katkıda bulunulması arzulanmıştır. Kızılkaya, kitabı kaleme almasında etkili olan hususları iki temel nokta etrafında özetlemiştir. Bunlardan ilki, matematiksel yöntemlerin kuşatması altında bulunan iktisat bilimine felsefî yaklaşımlara başvuruyla nefes aldırma arayışı iken; diğeri, “homo economicus” birey tipinin insanı açıklamada yetersiz kalmasına rağmen insanın özü gibi takdim edilmesine duyulan tepkidir (s. VII).

İktisadın “insan-madde” arasındaki ilişkiyi konu edindiğini ve bunun da “kıtlık sorunu” olarak ifade edilebileceğine dikkat çeken Kızılkaya, “yerleşik” (Ana akım) iktisadın “insan” yaklaşımında birtakım sorunlar bulunduğunu belirtmiştir. Kızılkaya, söz konusu insan paradigmasını eleştirirken, iktisatçılar ile filozofların fikirlerini eklemlenmeye çalışmıştır (s. 1). Bu temel düşüncelerden hareketle kaleme

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author: Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Dinçaslan, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat, mehmetdincaslan@ktu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-8549-2627

alınan kitabın üç ana bölümü bulunmaktadır. “Kıtlıktan Bilgelige” başlıklı birinci bölümde Immanuel Kant, Georg W. F. Hegel, Giorgio Agamben ve Michel Foucault gibi filozoflardan homo economicus tipolojisini eleştirmek veya bu birey tipini tamamlayacak ya da alternatif oluşturabilecek bir yaklaşım inşa etme noktasında yararlanılmıştır. Şöyle ki, öncelikle söz konusu filozofların “insan” a yönelik bakış açıları ve insanı nasıl tahlil ettikleri hususlarına öz olarak temas edilmiş, akabinde buradan damıtılan bilgilerden hareketle homo economicus tipolojisi eleştirel akıl süzgecinden geçirilmiştir. Kızılkaya’nın bu bağlamda takip ettiği yöntem kayda değer olup, sistemli bir analizin dışavurumu olarak sivrilmektedir.

“Sophia ad Tekhne” başlıklı ikinci bölümde ise Kızılkaya, öncelikle iktisadın siyasî, tarihî, toplumsal ve ahlâkî içeriğinden arındırılarak pozitif bir kimliğe bürünmesi sürecine temas etmiştir. Bu doğrultuda kişisel çıkar esaslı kurgulanan homo economicus tipolojisinin iktisat teorisinde baskın bir karakter haline gelişi tasvir edilmiştir. Sonrasında bu birey tipinin eksik ve kusurlu bir yaklaşımın kurgusal ürünü olduğuna işaret edilerek tarihsel, kurumsal ve toplumsal unsurların önemini vurgulayan Thorstein Veblen, Max Weber ve Joseph Schumpeter gibi ünlü iktisatçıların değerlendirmelerine başvurulmuştur. Böylelikle iktisat biliminin bireyini sosyal, kültürel, tarihsel, ahlaki ve politik yönleriyle donatarak, iktisadı ihmal edilen insan araştırmalarına sevk etmek amaçlanmıştır.

Üçüncü bölüm “Sacayağı veya Üçlü Sarmal” başlığı altında takdim edilmiş, bu kapsamda ilk olarak ana başlık ile verilmek istenen mesajın anlatılması hedeflenmiştir. Buna göre “piyasalaşma, parasallaşma ve finansallaşma” kavramları, sacayağı veya üçlü sarmal olarak nitelendirilen tarihsel süreçteki değişimi/evrimi temsil etmektedir. Günümüz insanının yaşam tarzının bu sacayağı irdelenmeden eksik anlaşılacağını vurgulayan Kızılkaya, insan-madde ilişkisinin birer yansıması olan bu kavramların insan-insan ilişkileri üzerinde de önemli tesirler bıraktığına dikkat çekmiştir (s. 184-185). Kızılkaya, bu kapsamda, piyasaların oluşumu ve gelişimi, “para”nın nasıl kurgulandığı ve hangi süreçlerden geçtiği ve neticede bunların en uç aşaması olan “finansallaşma” meselesinin insan hayatı ve devlet politikaları nezdindeki izdüşümlerine temas etmiş ve uluslararası boyutları da göz ardı etmeden söz konusu üçlü sarmalın kapsamlı bir analizini yapmıştır. Analiz bu haliyle “efrâdını câmi, ağıârını mâni” bir nitelik taşıyan piyasa, para ve finans felsefesi/tarihi anlatımı ile öne çıkmaktadır.² Diğer taraftan üçlü sarmalın insan hayatı bağlamındaki konumunu irdelemek amacıyla Kojin Karatani, Bernard Stiegler ve Maurizio Lazzarato gibi çağdaş filozofların yaklaşımları tahlil edilmiştir.

Kitabın ana bölümlerini kabataslak tasvir ettikten sonra, Kızılkaya’nın homo economicus tipolojisini açıklayış tarzına öz olarak değinmekte fayda bulunmaktadır. Kızılkaya’ya göre (s. 5-6) “homo economicus” bir insan kurgusudur. Benzer biçimde “homo” ifadesi ile başlayan diğer insan tipolojileri de taksonomik kurgulamalara karşılık gelmektedir. Bu durumda “insan”, kavramsal düzlemde karşımıza çıkan bir kurgudan ibarettir. İnsanın kendisi için bir dünya inşa ettiğine, sonra bu dünyayı anlamlandırmaya ve açıklamaya çalıştığına dikkat çeken Kızılkaya, mezkûr kurguların veya kurmacaların insan aklının bilgi arayışının birer mahsulü olduğunu vurgulamıştır. Esasında söz konusu kurgular, “Gerçekliğin olanca karmaşıklığına, ‘kaos’a bir düzen getirme, ‘kozmos’u akıl düzleminde

² Kızılkaya’nın, Ahmed Güner Sayar’ın danışmanlığında “Türkiye’de Merkez Bankacılığı Fikrinin Gelişimi” başlıklı bir yüksek lisans tezi (1995) kaleme aldığını bu bağlamda hatırlatmak isterim. Kızılkaya’nın temel araştırma sahası olan iktisat felsefesini besleyen (veya tamamlayan) diğer ilgi alanları ise Merkez Bankacılığı, para ve finans tarihi ile finansallaşma konularıdır. Tahlilini yaptığım bu kitapta kaleme aldığı “üçlü sarmal” bölümünü veciz kılan da büyük ölçüde söz konusu ilmî birikiminden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Kızılkaya’nın, güncel bir mesele haline gelen kripto para/dijital para konusundaki gelişmeleri, özgün “sacayağı veya üçlü sarmal” analizine eklemleyerek bir değerlendirme yazısı kaleme almasının, Türk iktisat düşüncesine kayda değer bir katkı sağlayacağını düşünüyorum.

kurabilme doğrultusunda üretilen araçlardır.” Bir başka cihetle bunlara “ideal tip”ler de denilebilir. Kızılkaya’ya göre (s. 176) yerleşik iktisadın kurgusu olarak “homo economicus” tipolojisi, iktisadi analizde (insan-madde ilişkisinde) anlamlı açılımlar sağlamakla birlikte, insan-insan ilişkisinin tahlilinde eksik ve kusurlu kalmaktadır (s. 176).

Kızılkaya, homo economicus tipolojisinin, iktisat ve insan ilişkisinde kaçınılmaz bir son olarak telakki edilmesi fikrini kabul etmemekte, buna karşın insan iradesinin hesaba katılması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda irade sahibi insanın, içinde soluklanmak isteyeceği medeniyet kurgusunu tahakkuk ettirebilecek bir yapıda olduğunu vurgulamıştır. İnsan iradesini işlevsel kılabilmek için ise, evvela “insan kurgusu” olan tipolojilerin eleştirel akıl mihengine vurulması gerekmektedir (s. 250). Eleştirel aklın etkin bir şekilde kullanılabilmesi hususunda *felsefenin* faziletlerine işaret eden Kızılkaya, pozitif iktisadın “son insan”a ilişkin eksik kalan tipolojisini eleştirirken ise felsefeyi rehber edinmenin muhtemel faydalarına temas etmiştir (s. 251).

Kızılkaya’ya göre (s. 254), homo economicus tipolojisinin oluşturduğu sorunların aşılabilmesi ve ayağı yere basan bir insan kurgusu için, filozofların tespit ettiği sorunlara ve bunların tedavisi hakkında sundukları reçetelere/kurgulara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda; Kant’ta “dinginlik ve doyum arayan”, Nietzsche’de “açlık çeken ve körleşen”, Weber’de “ruh ve yürek yoksunu”, Hegel’de “biçimsiz bir buhar” gibi yitip giden, Foucault’da “kum görüntüsü” gibi silinen insan nitelendirmeleri, homo economicus tipolojisinin eleştirisinde dikkate alınmalı ve bu tespitler yerleşik iktisadın vizyonuna dâhil edilmelidir (s. 254).

Kitabın içeriği, amaçları ve sonucuna ilişkin ana çerçevesini bu şekilde çizdikten sonra, esere katkıda bulunacağını ve/veya yazarın tezlerini tamamlayıcı nitelikte olacağını düşündüğüm bir hususa dikkat çekmek isterim. Şöyle ki, iktisadın hikmete karşılık gelen “sophia”dan matematiksel formalizmi yansıtan “tekhne”ye evrilmesi ile iktisadın insanının hâl-i-pür-melâli Kant, Nietzsche, Weber, Hegel ve Foucault’nun insan tasvirleriyle noktalanmakta, buna karşın yazarın derlere derman mahiyetinde giriş düzeyinde de olsa bir reçete kurgulamaya girişmediği görülmektedir. Bu husus, eserin muhtevası açısından elbette bir kusur teşkil etmemektedir. Bununla birlikte, yazardan bağımsız olarak, iktisadın kasvetli ikliminde bunalan insanına can suyu taşıyacak bir “homo ethicus”un eklenmesi meselesinde “niçin Türk-İslâm düşünürlerinin, mutasavvıflarının ve sanatkarlarının eserlerinden yararlanılması düşünülmemektedir?” sorusu üzerinde durmamız gerekmektedir.

Esasında Kızılkaya’nın, homo economicus ile homo ethicus terkinin muhtemel faydalarına işaret ettiği dikkatli gözlerden kaçmayacaktır. Bu bağlamda, yazarın Durkheim’in “homo duplex” kurgusu ile Gadamer’in “ufukların kaynaşması” fırsatının belirmesi (s. 53) noktasındaki tespitleri önem arz etmektedir. Bununla birlikte kültür dünyamızın homo ethicus’u besleyecek engin pınarıdan reçete arayışlarına girilmemesi de bir tercihtir. Hâlbuki bâtinî renklerden azade olan kültürel zenginliğimizden kalb-i selîm ve zevk-i selîm sahibi fertlerin belirmesine zemin oluşturacak arayışlara gidilmesi, buradan hareketle kurumsal düzlemde politik atılımlarda bulunulması, kişisel çıkarının güdümünde faydasını ve/veya kârını azami kılama peşinde koşan “homo economicus” tipolojisine nefes aldıracaktır. Fertlerde güzel ahlâk ile paranın yekvücut varlığına imkân sunacak bu sentezin, zor ama yapılabilir olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda “Ahmed Güner Sayar”ın, homo economicus – homo ethicus terkinin zor fakat olabilirliğine dikkat çektiği “istasyon-peron metaforu” ile çerçevesi çizilen fikrî mirasa³ işaret etmekle iktifâ ediyorum.

Kızılkaya’nın, kaleme aldığı bu eserde, insan-madde ilişkisi bağlamında “Karl Popper – Terence Wilmot Hutchison – Ahmed Güner Sayar” ve insan-insan ilişkisi kapsamında ise “Sabri Fehmi

³ Sayar (2007: 341-345).

Ülgener – Ahmed Güner Sayar” çizgilerinden yararlandığını hem üslup açısından hem de takip edilen yöntemden çıkarsamak mümkündür. Fakat Kızılkaya söz konusu kişilere atıfta bulunmak yerine (Ülgener’e s. 131’de bir epigrafta yer verilmiş!), bu zevatın da istifade ettiği Hegel, Kant, Veblen, Weber ve Schumpeter gibi isimlere doğrudan başvurmayı benimsemiştir. Bu tavır, hiç şüphesiz bir tercihtir ve eserin bütünlüğünü bozacak bir kusur değildir. Bilakis Kızılkaya’nın Agamben, Foucault, Karatani, Stiegler ve Lazzarato gibi felsefecilere yönelerek “Popper – Hutchison – Sayar” ve “Ülgener – Sayar” çizgilerine renk ve zenginlik katmaya çalıştığı, bununla birlikte bu çizgilerden farklı rotalara dümeni kırarak bir arayışa da iltifat etmediği izlenimi uyanmaktadır.

Eserde şekil açısından ciddiyet arz etmeyen, fakat düzeltilmesinde fayda gördüğüm iki hafif kusur ile bir eksikliğe temas etmek istiyorum. Kusurlardan ilki, kitabın alt başlığı olan Latince “*homo economicus creatio ex nihilo an ex humana*” biçimindeki ifadenin “yoktan var edilmiş veya insan yapısı olan tipolojiler” şeklindeki Türkçe karşılığına s. 250’de yer verilmesidir. Bu ifadenin önsöz veya giriş bölümünde okuyuculara takdim edilmesi daha yerinde bir tercih olurdu. Diğer kusur ise epigrafların bir kısmında kaynak gösterilmemesidir. Eksikliğe gelince, böylesine titiz, sistemli ve veciz bir biçimde kaleme alınan bir kitabın sonunda “isim indeksi” olması gerekirdi. Eserin ikinci baskısı olduğu takdirde, bu eksikliğin ve kusurların giderilmesinin esere biçim açısından fayda sağlayacağını düşünüyorum. Diğer taraftan yazarın Türkçeyi etkili ve veciz bir biçimde kullandığını belirtmek mümkündür. Sosyal bilimlerde felsefe ve iktisat disiplinlerinin bir çırpıda/solukta kavranması pek de kolay olmayan kavramlarını ve konularını, gayet anlaşılabilir ve akıcı bir üslupla kaleme aldığı da ifade edilmelidir. Bu minvalde yazarın, sonu bir türlü bağlanamayan uzun cümleler kurmaktan imtina ettiği, dikkatli gözlerden kaçmayacaktır.

Neticede Kızılkaya, yaptığı sistematik analizler ile geniş anlamda iktisat felsefesine, özel olarak da iktisat sosyolojisi ve iktisat metodolojisi alanlarına hatırı sayılır bir katkıda bulunmuştur. Türkiye’de kaleme alınan iktisat felsefesi çalışmalarının, bilhassa kitap halinde, sayıca pek az olduğu göz önünde bulundurulduğunda, eserin Türk iktisat düşüncesine katkısı daha belirgin olacaktır. Son tahlilde, iktisada insan ve insana iktisat arayışlarına felsefî adeseyle yaklaşan bu kıymetli eserin, hacmi henüz küçük olan “kapanmayan deftere” anlamlı bir sayfa eklediğini söylemek mübalağa olmayacaktır.

Kaynakça

Sayar, A. G. (2007). *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi Sabri F. Ülgener*. 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.